

ТЪМНАТА СТРАНА НА ЛУНАТА
Вернер фон Браун и науката
на разрушението в Третия райх

**DARK SIDE OF THE MOON: WERNHER VON BRAUN,
THE THIRD REICH, AND THE SPACE RACE**

Copyright © 2009 by Wayne Biddle

First published by W. W. Norton & Company, Inc.

© Венцислав К. Венков, *превод от английски*

© Живко Петров, *дизайнер на корицата*

© Сиела Норма АД

София • 2022

ISBN: 978-954-28-3823-4

Уейн
Бидъл

ТЪМНАТА СТРАНА НА ЛУНАТА

Превод от английски Венцислав К. Венков

 ciela

СЪДЪРЖАНИЕ

ВЪВЕДЕНИЕ	7
1. ЮНКЕРСКИ ЖИВОТ.....	19
2. СПОМЕНИ ОТ ПОРАЖЕНИЕТО.....	41
3. ВИСОКОТЕХНОЛОГИЧЕН РОМАНТИЗЪМ	62
4. НАСЛЕДСТВЕНА ПРАВДОПОДОБНОСТ	80
5. КРАЯТ НА ДЕТСТВОТО	94
6. „БРЪКНАЛ В МЕДА“	113
7. ВЪРХОВЕН УСТРЕМ.....	132
8. ВПЕЧАТЛЯВАЩО, НО И УЖАСЕН ГРЯХ	148
9. ПОКВАРА	165
10. „УМСТВЕН БЛОК“	190
ЕПИЛОГ	215
БЕЛЕЖКИ	224

ВЪВЕДЕНИЕ

Поговорката, че човек не може да е умишлено покварен или против волята си блажен, изглежда отчасти невярна и отчасти вярна; защото никой не е блажен против волята си, докато покварата е умишлена.

„Никомахова етика“

Въпросът за моралната отговорност датира поне от 4. век пр.н.е. В Книга III на своята „Никомахова етика“ Аристотел разсъждава как да определим дали някой заслужава похвала или укор за определена своя постъпка. Или по-просто казано, че човек носи морална отговорност за нещо, ако отговорно го е причинил, ако е можел да предугади, че то ще се случи, ако го е извършил доброволно и ако е бил с напълно здрав разум. Съдилищата ежедневно ни демонстрират, че животът ни е невероятно сложен, а и всяка частица от горното съждение е била предъвквана от философите, откакто то е било изказано, но би било справедливо все пак да отбележим постигнатото в западната култура общоприето заключение, че щом извършителят отговаря на всички четири условия, ще трябва, за добро или лошо, да понесе полагащата му се отговорност¹.

Въпросът дали учените носят отговорност за своята дейност станал съвсем неясен, откакто през изминалия век те се сдобиха с достатъчна мощ, за да могат да променят пейзажа. В своята влиятелна статия „Републиката на науката“, публикувана през 1962 г., химикът и социолог Майкъл Полани (1891–1976) твърди, че практическите резултати от чистата наука често са непредвидими и че по тази причина ученият

може да не носи отговорност за онова, което други са постигнали посредством тях. Дори дава пример за участието си в радиопредаване във Великобритания съвместно с Бърtrand Ръсел, където и двамата не успяват да дадат пример какви резултати биха могли да възникнат от евентуалното приложение на Айнщайновата формула $E = mc^2$.

Налице е всеобщо съгласие, че законите на природата са морално неутрални. И все пак така наречената „чиста наука“ – откритията или разширяването на областта на действието на фундаменталната теория – се практикува само от една много малка част от учените. Останалите вземат вече възприети принципи и ги прилагат към внимателно дефинирани проблеми с ясна представа за резултатите, които може и да имат, но може и да нямат практически последствия. Работата на повечето инженери, разбира се, е да прилагат пряко научните резултати в ежедневието. Въпреки това често се оказва невъзможно да се постави разделителна линия между учени и инженери. Но в крайна сметка общоприетото мнение, че учените като група съществуват в отделна издигната над и неопетнена от житейските социално-политически проблеми прослойка и съответно са на практика неукорими, проявява забележителна трайност, при все че е поразклатено вследствие катастрофите от изминалия половин век, които могат очевидно да се свържат с тяхната дейност.

„Нима смятате, че учените носят вина за войните? Айнщайн ли? Той открива фундаментални истини, но формулата му се използва за направата на атомната бомба. Александър Грeъм Бел? Нали по неговия телефон са предавани заповеди за избиване на хиляди хора. Ами дайте в такъв случай да обвиним и шофьора на автобуса, който през войната е карал до заводите работещите във военната промишленост? Ами кинозвездите, които пеят пред служещите във въоръжените сили на САЩ?“ Подобни изказвания днес може и да звучат филистерски, но горните всъщност са цитирани шест години след края на Втората световна война в умерена статия на страниците на списание

„Ню Йоркър“ от човек, който още тогава се е очертавал като един от най-известните и най-уважавани технически специалисти на епохата. Немският „ракетолог“ Вернер фон Браун, играл ръководна роля в създаването на „Фау-2“ (V-2) – „оръжието-чудо“ на Третия райх, – вече се намира в САЩ под егидата на американската армия, за да продължи своето дело. И многократно обявява, че до този момент се бил занимавал единствено с търсене на път към Космоса. Повечето негови слушатели и за миг не се усъмняват в това негово твърдение.

Привиквайки постепенно към императивите на космическата епоха, следващите поколения постепенно забравят Фон Браун. И въпреки това имаме основания да твърдим, че сред всички известни личности на двадесети век никой друг не е получил толкова голямо всеопрощение с цел да продължи преследването на своята мечта. Армията подменя миналото му, като засекретява в продължение на десетилетия най-зловредните подробности от живота му до 1945 г. А той не се нуждае от почти нищо друго, освен да го огрява колкото може по-дълго онзи невероятен късмет, с чиято помощ се е пренесъл от Хитлерова Германия в Америка на генерал Айзенхауер.

Не че през годините не изобилстват биографии и биографични очерци за Фон Браун. Но поради държавната тайна и обществената неохота повечето от тях остават безкритични дори дълго след смъртта му от рак през 1977 г. Покрай отварянето на архивите и разхлабването на наложените през Студената война ограничения върху пътуванията до Източна Германия, неколцина журналисти и историци се нагърбиха с разследването, необходимо за коригирането на една изкривена от говорителите за връзки с обществеността и масовото угодничество биография.

Личното ми участие в цялата крамола се дължи на факта, че съм един от безбройните резултати на следвоенния взрив на раждаемостта, гледал с удоволствие в средата на 1950-те години Фон Браун в ролята му на вдъхновяващ водач на посветените на пътешествията в

Космоса телевизионни предавания на Уолт Дисни. В онези времена най-вече младежите конструираха модели, четяха научна фантастика и вярваха, че „човечеството“ още в рамките на нашия живот ще се захване с изследване на Слънчевата система. По някаква ирония на съдбата се оказа, че и самият Фон Браун е израснал със сходни мечти през 1920-те години, които след това е пресадил директно в нашите умове. И пак подобно на мнозина други на моята възраст, покрай създалата се десетина години по-късно политическа атмосфера, взех да се съмнявам как изобщо сме допуснали един създател на нацистски оръжия да се превърне в американски герой. Не отричам, че той изигра главна роля в изпращането на астронавти на Луната, но как изобщо не бе съден за миналите си прегрешения – за разлика от един Линдън Джонсън, който така и не получи опрощение за вьетнамската война? Поне така се питаха хората.

Самият въпрос обаче не беше толкова следствие от доверчивото ни детско мислене, колкото прозрение към една от същностните характеристики на американската техника и култура. Преходът на Фон Браун от Пенемюнде в провинция Померания до Хънтсвил в щата Алабама се осъществява с изключителна гладкост не за друго, а защото това е желанието на милиони хора; на всичко отгоре се оказва и че характерните за Третия райх тайнственост и отделни мании не се различават особено от онези, които се наблюдават в следвоенна Америка. Тъкмо тези милиони хора са готови да повярват безпрекословно в неговите пророчества, гениалност и доброта. Именно затова и съхраних своя интерес към живота му, а не заради създадените от него вълнуващи устройства, които, подобно на всички останали технически продукти, се оказват в крайна сметка незначителни, щом бъдат откъснати от обществено-политическия контекст, в който са били сътворени.

Захващайки се с настоящата книга, си поставих за цел да проследя правдиво Фон Браун през първите тридесет и три години от живота

му в Германия до пристигането му в Америка през 1945 г., след което да опиша как той се вписва в последващия период до края на 1950-те години. Защото именно през този период става трансформирането на неговата публична личност, което за мен си остава една от централните загадки от онези чудати времена на антикомунистическа истерия и преклонение към прогреса. И преставам да се занимавам с историята му след изстрелването на „Спутник“, тъй като оттам насетне тя е, така да се каже, чисто технологична. Достатъчно писатели са проследили едва ли не ден по ден работата му по проекта „Аполо“, та чак до седемдесетте години, но лично за мен тези неща започват да граничат с фетишизъм и да представляват интерес единствено за заклетите поклонници на тази тема.

Дори след толкова изминали оттогава години историците са склонни да се делят на две течения: едните приветстват Фон Браун в ролята му на първопроходник в космическите изследвания, а другите го заклеймяват заради нацисткото му минало. Дори фактът, че е бил и двете, не успява да помири двата лагера, при все че надали в случая човек може едновременно и да аплодира, и да осъжда, без да изглежда глупав. Той обаче процъфтява и ние сме длъжни да намерим обяснение за успеха му. По стечение на обстоятелствата през 1992 г. написах статия за страницата за външни сътрудници на вестник „Ню Йорк Таймс“ – тъкмо когато официални представители на германското правителство и космическата промишленост се канеха да отбележат петдесетата годишнина от първото успешно изстрелване на „Фау-2“ (от което впоследствие се отказаха); тя беше илюстрирана с карикатура на Фон Браун във високи ботуши и с лента със свастика на ръкава, с вдигната за нацистки поздрав ръка, която накрая прерастваше в устремена към Луната капсула „Аполо“. Поначало външните сътрудници не ги питат как да илюстрират материалите им, така че аз направо изтръпнах, като видях за пръв път как са оформили моя. От журналистическия ми опит веднага ми стана ясно, че хора, които до

този момент са били част от живота ми, повече никога няма да ми проговорят. Но за сметка на това предложиха да проговорят други, които също бяха част от живота ми, но не бяха получавали полагащото им се внимание или не желяеха да разправят за престоя си в концлагера „Дора“, където са се сглобявали „Фау-2“. Иначе карикатурата си беше съвсем точна и аз започнах да я харесвам.

През април 1995 г. присъствах на петдесетата годишнина от освобождаването на „Дора“ в Нордхаузен. И в момента, в който видях за пръв път лагера и подземните тунели, по които концлагеристите са стигали до завода за „Фау-2“, където около 20 000 от тях са станали жертва на принудителния труд, замръзнах от ужас както в буквален, така и в преносен смисъл, осъзнавайки очебийния факт, че става дума за една цялостна организация, за две неотделими една от друга части. Самият шок от осъзнаването на изопачаванията, сервирани ни от Фон Браун и от американските му апологети, които или отричаха извършваните там ужаси, или твърдяха, че участието в програмата „Фау-2“ нямало нищо общо с използването на робския труд – тоест, че в най-общи линии науката била издигната над обществените отношения, – ме удари с такава сила, че за момент ми се стори абсолютно безсмислено дори да се захващам да предам мащаба на тази измама. Нима щеше да ми повярва някой, ако не е видял „Дора“ с очите си? Германците разбирам защо са го прикривали – за да не признаят вина та си. Но кое е накарало и американците да им помагат?

Ето че пак стигаме до Аристотел. Но в края на краищата да се измъкнем от това противоречие ни помогнаха тъкмо онези, които бяха пострадали най-много от концлагера. През въпросния възстуден и сив пролетен ден в Тюрингия състарените някогашни бойци от френската съпротива – вкарани тогава от СС в „Дора“, работили в убийствените тунели и успели някак си да оцелеят – слизаха бавно по стъпалата на туристическия автобус, докарал ги на възпоменателната церемония пред мрачния портал на лагера, а долу ги чакаха деца на сегашните

обитатели на Нордхаузен и безмълвно подаваха на всеки напъпила бяла роза. Докато съм жив, няма да забравя лицата на онези мъже, докато си налагаха да оценят получения дар. И всички до един стискаха здраво своята роза. Тогава си дадох сметка, че присъствам на нещо много по-величествено дори от един полет до Луната.

БЛАГОДАРНОСТИ

Искам да изразя най-дълбока благодарност за помощта, оказана ми от следните организации и лица:

Научното дружество „Алфред В. Вървил“ към Музея на въздухоплаването и космическите изследвания към института „Смитсо尼ън“ за безценния достъп до библиотеката и архивите на музея, а така също и за колегиалния обмен с уредниците му, включително Грег Хъркън, Том Крауч и Майкъл Ньюфелд. Задължен съм и на уредниците на Мемориалния музей и изследователски център към концентрационния лагер „Мителбау-Дора“ за многобройните случаи на помощ, както и на Френската асоциация на депортираните от „Дора“, „Елрих“, „Харцунген“ и др. и американския ѝ филиал. Сред многото бивши лагерници в „Дора“, които най-подробно ми описваха преживяванията си, съм особено благодарен на Ив Беон, Гидо Цембш-Шрев, Жан Миале, Жорж Жоанен, Жорж Субиру, Луи Гарние, Андре Маре, Луциен Колонел, Ж. П. Михайлюк и Жорж Лоик. Искане ми се да благодаря и на Гретхен Шафт, Том Герелс и Сузан Бардгет за оказаното ми внимание.

Възползвах се и от любезното внимание и помощ с колекциите им, оказано ми от уредниците на Имперския военен музей в Лондон, Германския музей в Мюнхен, Библиотеката на Конгреса и библио-

теката на университета „Георг Вашингтон“ във Вашингтон, библиотеката на Обърнския университет в Алабама, Националният архив в Колидж Парк, Мериленд, и библиотеката на университета „Джонс Хопкинс“ в Балтимор.

През 2001 г. получих покана от Берлинския технически университет да изнеса лекции като гостуващ професор по техника и култура на надпреварата в Космоса; искам да благодаря на професорите Карл Хайнц Щал и Клеменс Швендлер за тяхната щедрост. При двете ми изследователски посещения в Пенемюнде през 1995 и 2001 г. получих насоки от Историко-техническият информационен център за забележителностите на областта Узедом. Особено благодарен съм на Клеменс Швендлер и Христиан Лудвиг за проявеното от тях старание, докато ми помагаша да открия развалините на „Изпитателен стенд VII“.

Специална благодарност искам да изразя към Гретел Фърнър за нейното приятелство и уменията ѝ като учител по немски и преводач.

Освен острия писателски поглед, с който преглеждаше всяка написана дума, Джийн Макгери съумяваше да поддържа и реда в дома на двама пишещи съпрузи – работа, за която и най-голямата благодарност е недостатъчна.

Накрая ми се ще да благодаря на няколко души за професионалната им и лична доброта: Ангела фон дер Липе, Ерика Щерн, Джули Тесър, Зое Панямента, Кай Бърд, Питър Кери, Митчел Левитас, Лий Атууд, Джон Пайк, Арно Дж. Майер, Томас П. Хюс, Пол и Мери Медликот, Лиз Бърд и Брайън Макинъли, както и на Мими Харисън (за това, че ми подсказа тази тема още преди години).

Уейн Бидъл

Балтимор, февруари 2009 г.